

організацію процесу медіації между несовершеннолетним и потерпевшим.

Ключевые слова: *социально-педагогическая деятельность, пробація, ресоціалізація, несовершеннолетний правонарушитель, Закон Украины «Про пробацію», служба пробації.*

SUMMARY

Angolenko V. Probation as a form of resocialization of juvenile offenders.

In the article the content of probation as a form of resocialization of juvenile offenders has been analyzed. Social and pedagogical activity which is an integral part of the probationary forms of resocialization of juvenile offenders has been characterized, effectiveness of probation in resocialization of juvenile offenders has been substantiated.

Effectiveness of probation has been substantiated, as a matter of fact the probation toward juvenile offenders is an individual work which provides maintenance and support of persons aged from 14 till 18 years old which is carried out by taking into account age-related and psychological features of juvenile offenders and is aimed at providing their normal physical and mental development, prevention of aggressive behavior, motivation of positive changes of the personality and improvement of the social relations.

In article it has been noted that probation is not simply the kind of punishment alternative to the confinement, or special agency of State administration, it is a system which gives juvenile offenders opportunity to be rehabilitated and adapt in society.

Tasks of probation of juvenile offenders have been considered from which it is possible to distinguish: organization and monitoring of compliance by a juvenile offender with the responsibilities which were assigned to him by court, rendering social and psychological assistance at all stages of criminal trial, carrying out educational and social work with the juvenile personality who made a criminal offense, organization of process with the centers of social rehabilitation of juvenile offenders and the public, organization of process of mediation between the juvenile offender and the victim.

It is concluded that juvenile offenders who are under probation, perform a variety of socio-pedagogical work, namely, supervision of a juvenile offender's behavior conduct individual prevention work aimed at preventing them from committing offences and crimes, lectures, discussions and trainings on the skills of control emotions and the ability to communicate with others, the development of ethical and hygiene practices and needs to take care of their health, explain the harm caused to the victim; provide social services and assistance in solving social problems, learn to live an independent life, prepare for law-abiding behavior after the release and the like.

Key words: *social and pedagogical activity, probation, resocialization, juvenile offender, Law of Ukraine "About a probation", probation service, mediation, centers of social rehabilitation of juvenile offenders.*

УДК 37.091.8:394.94:316.62

Л. Б. Басюк

ДВНЗ «Криворізький національний університет»

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ДІТЕЙ У ШКІЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ (ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ)

У статті поставлено за мету актуалізацію питання соціального захисту дітей у шкільному середовищі, акцентуація уваги на важливості гендерної компоненти як однієї з умов запобігання насилля над дитиною. За допомогою використання таких методів, як структурний аналіз, синтез, систематизація даних звернено увагу на те, що наша держава потребує необхідних цивілізованих

перетворень для запобігання насилля в соціумі, зокрема й в освітньому середовищі, зроблено наголос на важливості гендерного аспекту в освітньому просторі як одному із засобів запобігання насильства в суспільстві, на прикладі шкільного підручника з української літератури проілюстровано наявну гендерну асиметрію та підкреслено важливість гендерної чутливості для виховання фізично, морально, інтелектуально здорової дитини. Окреслено шляхи подальших наукових шукань у заданому напрямі.

Ключові слова: соціальний захист, шкільне середовище, гендерний аспект, запобігання насильства.

Постановка проблеми. Відповідно до ціннісних орієнтацій сьогодення, Україна однією з пріоритетних задач ставить перед сучасною освітою завдання забезпечити «освітні цілі (розвиток і навчання) дітей у сферах соціального, емоційного, когнітивного й фізичного розвитку, розвитку мови й мовлення, розвитку творчих здібностей, розуміння навколишнього світу, навчання здоровому способу життя (health education)» [7]. Актуальним серед вимог до освітнього середовища лишається питання соціального захисту дитини. Адже діти – це майбутнє держави, і саме їх здоровий і гармонічний розвиток сьогодні є однією з умов здорової нації завтра.

Аналіз актуальних досліджень. На сьогодні питання захисту дітей є одним із найбільш злободенних. Дитина може бути заручником насилля з боку родини, друзів, старших за віком людей, освітнього середовища тощо. Пошуки шляхів запобігання насилля й соціального захисту дітей досліджуються в роботах педагогів, соціологів, психологів, юристів, філософів та інших дослідників і дослідниць: В. Абрамов, Л. Березовська, Т. Говорун, К. Карпенко, О. Кікінежді, К. Левченко, А. Мартиненко, О. Петрашук, М. Савчин, Н. Щербак та ін. Питання захисту дітей у шкільному середовищі, що є невід’ємною складовою впливу на соціалізацію та становлення особистості дитини, висвітлено у працях таких авторів/авторок, як: С. Вихор, О. Максимович, Н. Нагорна, Н. Сайко, Н. Сеньовська та інших. Немало науковців у своїх доробках розглядають гендерний аспект впливу на соціалізацію підростаючого покоління: Т. Говорун, І. Гуцуляк, Т. Дороніна, О. Кікінеджи, Н. Коніщева, О. Марущенко, Л. Мозгова, І. Мунтян, О. Ярська-Смірнова та інші.

Зважаючи на постійний науковий інтерес та різноракурсність досліджень, вважаємо питання соціального захисту дитини загалом та у шкільному середовищі зокрема актуальним.

Мета статті полягає в актуалізації питання соціального захисту дітей у шкільному середовищі, акцентуації уваги на важливості гендерної компоненти як однієї з умов запобігання насилля над дитиною.

Для досягнення поставленої мети нами використано такі **методи дослідження:** структурний аналіз і систематизація даних, які дають можливість усебічно вивчити матеріали, прослідкувати механізми та направленість впливу складових шкільного середовища на учнів/учениць,

сприяють осмисленню результатів і формулюванню висновків

Виклад основного матеріалу. Для запоруки розвитку інтелектуально розвиненої, фізично та морально здорової особистості в Україні ухвалено низку законів, серед яких: Закон України «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року» (від 05.03.2009р.), Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» (від 15.11.2001р.), Закон України «Про охорону дитинства» (від 26.04.2001р.) і т.д. Найважливішим міжнародним документом щодо прав та інтересів дитини є Конвенція ООН про права дитини (ратифікована Україною в 1991р.), у статтях якої поміж інших задекларованих правових засад щодо соціального захисту дітей звертаємо увагу на такі моменти: держави-учасниці мають забезпечити дитині такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя (ст. 3); у максимально можливій мірі виживання і здоровий розвиток дитини (ст. 6); держави-учасниці зобов'язуються поважати право дитини на збереження індивідуальності (ст. 8); держави-учасниці поважають право дитини на свободу думки, совісті та релігії (ст. 14); дитина не може бути об'єктом свавільного або незаконного втручання в здійснення її права на особисте і сімейне життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції або незаконного посягання на її честь і гідність (ст. 16) [4].

Окрім цього в преамбулі Конвенції зазначено, що «Організація Об'єднаних Націй у Загальній декларації прав людини та в Міжнародних пактах про права людини проголосила й погодилася з тим, що кожна людина має володіти всіма зазначеними в них правами та свободами без якої б то не було різниці за такими ознаками, як раса, колір шкіри, стать, релігія, політичні або інші переконання, національне або соціальне походження, майновий стан, народження або інші обставини» [4].

Тобто кожна дитина має рівні права на розвиток, навчання, становлення як особистість без дискримінації за будь-якими ознаками, включаючи стать, що є в нашому дослідженні ключовим моментом. Відповідно до змісту виховання, в основі якого лежить «ідея гуманістичної парадигми» [3, 319], ціннісне ставлення дитини до себе виступає «важливою умовою сформованості в дітей і учнівської молоді активної життєвої позиції та передбачає сформованість у зростаючої особистості вміння цінувати себе як носія фізичних, духовних і соціальних сил» [3, 320]. Вважаємо, що цінування себе підростаючим поколінням, у той період, коли відбувається так би мовити закладання підвалин особистісних рис, ціннісних орієнтацій, на які спиратиметься в подальшому житті хлопець чи дівчина, можливе за умови відсутності проявів будь-якого насилля, у тому числі й за статевою ознакою. Звичайно, що формування особистісних рис молодій людині відбувається під впливом соціуму. Агентами соціалізації виступають – родина, коло друзів, засоби масової інформації, релігійна

установа (церква, молитовний дім тощо), і, звичайно, шкільна установа, у якій дитина проводить більшу частину свого часу, яка і є тим соціальним середовищем, що впливає на становлення індивідуальності. За Філософським словником «взаємодіючи із суспільством, суб'єкт життєдіяльності постійно освоює певні фрагменти соціальної реальності й у такий спосіб, по-перше, «входить» у цю реальність, пристосовується до неї, стає її компонентом і, по-друге, робить її своєю, тобто включає у сферу власної життєдіяльності» [9, 598]. Школа якраз і є таким середовищем, у якому учні/учениці не лише здобувають знання з певних предметів, розвивають навички, отримують досвід, але й, взаємодіючи із соціумом, формуються як особистість. Потік інформації, який сприймається учнівством у шкільному середовищі, безумовно, впливає на становлення власного «я». Школа, як мініатюра нашого суспільства, починаючи від лінійки першого дзвоника та закінчуючи випускним балом, на жаль, нерідко демонструє наявні в нашому суспільстві гендерні стереотипи та дискримінацію за статевою ознакою. А будь-яка дискримінація є проявом насильства над людиною, від чого ми намагаємося захистити дитину. За визначенням докторки педагогічних наук Т. Дороніної, гендерні стереотипи – це «суспільні стандартизовані уявлення (ідеали), засновані на досвіді попередніх поколінь, які набувають значення вказівки (норми), найбільш повно втілюють моделі (ролі) поведінки чоловіка/жінки в суспільстві (їхнє місце, функції та соціальні завдання), а також набір особистісних характеристик (соматичні та психічні властивості), обумовлених «статтю» [2, 103]. Неухильна вимога дотримуватися таких стандартів є проявом насильства над природою людини.

Прикладом можуть слугувати такі норми, прив'язані до статі, яким мають відповідати учні/учениці:

– успішність, яка визначається оцінками (нерідко спрацьовує стереотип про успішність дівочої частини класу в гуманітарних напрямках, а хлоп'ячої – у технічних);

– зовнішній вигляд, встановлений шкільним статутом (дівчатам небажано ходити у брюках, а хлопцям із довгим волоссям тощо);

– правила поведінки тощо (хлопці за галасливі ігри на перерві отримують менше зауважень, ніж дівчата) тощо.

Окрім того, що не відповідаючи якимось із вимог-правил-норм, учень/учениця може почувати себе нездібним, невпевненим у собі, незахищеним, такий підхід демонструє різне ставлення до дівчини та хлопця, а в майбутньому до жінки й чоловіка в нашому суспільстві, прив'язуючи їх певні успіхи, досягнення тощо приналежності до певної статі й позбавляючи дитину самореалізації. Зважаючи на те, що на період пубертатного віку, коли дитина гостро реагує на все, що відбувається, потребує підвищеної уваги, захисту, припадає акцентуація статевої ролі ідентифікації дитини,

становлення життєвих установок, моральних цінностей, тих моделей поведінки, на які вона буде орієнтуватись у своєму дорослому житті. А стереотипні уявлення про роль жінки та чоловіка є своєрідною дискримінацією, що, вважаємо, є певним чином насиллям над індивідом. Гендерна дискримінація у шкільному середовищі може проявлятися у:

- оцінюванні знань з точних і гуманітарних наук із перевагою хлопцям у перших, та дівчатам у других;
- оформленні шкільного простору, класних кімнат (портрети вчених з перевагою чоловічих обличь, написи на плакатах, дошках пошани тощо);
- гендерно-маркованих висловах («хлопці не плачуть», «дівчат не можна ображати» тощо);
- ставленні дирекції до педагогів чоловічої та жіночої статі;
- виховні заходи, нерідко спрямовані на підкреслення фізичної сили хлопців та зовнішньої краси дівчат;
- навчальна література, зокрема підручник, у змісті якого відбито гендерні стереотипи суспільства, закодовано ролі чоловіка та жінки в різних сферах життя тощо.

Звертаємо свою увагу на навчальну літературу, з якою дитина працює як на уроці, так і в позаурочний час, виконуючи домашні завдання. Шкільний підручник на сьогодні залишається незамінним інструментом у навчально-виховному процесі. Учні черпає з нього знання, а також зчитує ту картину світу, яку свідомо або мимоволі відобразили в ньому його укладачі/укладачки. Особливо показовим у цьому аспекті є підручники з літератури, адже вивчаючи літературу, дитина збагачує свій внутрішній світ, проживає тисячі життів, приміряючи на себе різні ролі, здобуваючи досвід, спираючись на авторське бачення ідеалу людини, формує власну концепцію людини.

І текстовий (пояснювальні, додаткові, художні тексти), і позатекстовий (вступ, ілюстрації, запитання, завдання тощо) матеріал підручника містить у собі світоглядні та виховні ідеї, певні моральні й естетичні ідеали. Аналіз підручників засвідчує, що шкільна книга нерідко демонструє гендерну асиметрію, наприклад, співвіднесення митців, твори яких вивчаються у класі – 18 % жінок до 82 % чоловіків [6], 19 % жінок до 81 % чоловіків [8], 13 % жінок до 87 % чоловіків [1] тощо, що може створити хибне уявлення про мінімальну участь жінок у літературному процесі зокрема та в мистецтві загалом. Адже таке співвіднесення чоловічої та жіночої частки спостерігаємо не лише в підручниках, а й у всьому шкільному просторі – портрети вчених у класних кімнатах, крилаті вислови з вказівкою авторства, репродукції картин, фотокартки спортсменів у спортивній залі тощо. Щодня спостерігаючи таку гендерну асиметрію, учнівство зчитує помилкову інформацію про те, що жінка в науці, мистецтві, спорті тощо є другорядною, менш затребуваною,

меншовартісною, що, звичайно, не відповідає дійсності, але впливає на учнів/учениць, створюючи в них хибне уявлення про значимість одних та «другосортність» інших.

Повертаючись до аналізу шкільної книги, звертаємо свою увагу на андроцентризм, який проявляється у звертанні до читацької аудиторії «ти вивчив», «записав», «ознайомився» тощо. Використання чоловічого роду використовується й тоді, коли йдеться про певних осіб загалом: «українці», «письменники», «автори», «герої», відкидаючи українок, письменниць, авторок, героїнь, які насправді є, але за такої мовної дискримінації стають наче невидимі. Знову ж таки це стосується всього шкільного простору, у якому андроцентризм спостерігається в написах на плакатах, дошках пошани: «учні, якими гордиться школа», «вітаємо першокласників», «зустрічаємо випускників», «запрошуються семикласники» тощо, а учениці, першокласниці, випускниці, семикласниці залишаються наче поза увагою. На нашу думку, у майбутньому це поступово може призвести до дисгармонійних відносин між хлопцем і дівчиною, чоловіком і жінкою, це створює комплекс меншовартості в дівчини та накладає завеликий обов'язок відповідальності на хлопця, не справляючись із яким, він почуває себе слабким. Тобто за такого гендерного дисбалансу, який є проявом дискримінації, можуть постраждати обидві статі.

У цьому дослідженні ми не ставили за мету проаналізувати наратив художніх творів, які містяться в підручнику з української літератури, але розуміємо, що і художній текст, і ілюстративний матеріал, й інші складові підручника віддзеркалюють концепт світоустрою, у якому наявний гендерний дисбаланс. Він же присутній і на різних рівнях шкільного середовища, що має свій негативний вплив на підростаюче покоління.

На нашу думку, для того щоб уникнути насадження гендерних стереотипів, їх нівелювання або пом'якшення, потрібно, щоб шкільне середовище було гендерно чутливим. За визначенням Енциклопедії прав людини гендерна чутливість – це «бачення проблем нерівності, дискримінації, за статевими ознаками стосовно і чоловіків, і жінок у всіх різноманітних проявах; тобто здатність сприймати усвідомлювати й реагувати на будь-які прояви сексизму, гендерної дискримінації та сегрегації. Таке розуміння гендерної чутливості допоможе гармонізувати суспільство, уможливити право особистого життєвого вибору та його реалізацію для кожного з нас» [4, 144]. Гендерно чутливі педагоги, вважаємо, сприятимуть вихованню особистості, позбавленої зашореності відносно своїх можливостей, умінь, бажань. У свою чергу це призведе до викоренення ієрархічних відносин між статями, які є проявом насилля над людиною.

Висновки. Отже, шкільний простір загалом і навчальна література зокрема потребують реформування в гендерному аспекті. Для становлення фізичного, духовного, інтелектуального розвитку особистості

школа має забезпечити кожній дитині відчуття психологічного та соціального захисту. Навчальний заклад має гарантувати захист свобод і реалізацію прав дитини, незалежно від її стану здоров'я, національності, матеріальних статків родини, віросповідання, статі тощо. На першому місці має бути збереження індивідуальності кожної дитини, виховання такої особистості, яка зможе проявляти себе, аналізувати ситуацію, критично мислити, обґрунтовано аргументувати свій вибір, яка зможе в подальшому житті захистити себе від проявів будь-якого насилля. Розуміємо, що дана публікація – лише окреслення існуючої проблеми, але впевнені, що крокуючи в заданому напрямі, наша держава шляхом впровадження ґендерного підходу до навчально-виховного процесу сприятиме становленню європейської школи, яка стане запорукою виховання ґендернообізнаної гармонійної здорової особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авраменко О. М. Українська література. Підруч. для 7-го кл. / О. М. Авраменко. – К. : Грамота, 2007. – 296 с.
2. Дороніна Т. О. Теоретико-методологічні засади ґендерної освіти та виховання учнівської молоді : монографія / Тетяна Олексіївна Дороніна ; НАПН, Інститут вищої освіти, КДПУ, МОНМС України. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2011. – 331 с.
3. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В. Г. Кременець. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
4. Енциклопедія прав людини: соціально-педагогічний аспект : [колективна монографія] / кол. авт., за заг. ред. проф. Н. А. Сейко ; відп. ред. Н. П. Павлик. – Житомир : Видавництво «Волинь», 2014. – 220 с.
5. Конвенція про права дитини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_021
6. Мовчан Р. В. Українська література : Підручник для 5-го класу загальноосвіт. навч. закл. / Р. В. Мовчан. – К. : Генеза, 2005. – 240 с.
7. Проект Концепція розвитку освіти в Україні на період 2015-2025 років [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/news/43501/>
8. Слоновська О. Українська література : Підруч. для 7 кл. / Ольга Слоновська, Євген Пасічник. – К. : Арт-Освіта, 2004. – 352 с.
9. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; редкол.: В. І. Шинкарук (голова). – К. : Абрис, 2002. – 742 с.

РЕЗЮМЕ

Басюк Л. Б. Социальная защита детей в школьной среде (гендерный аспект).

В статье поставлена цель актуализации вопроса социальной защиты детей в школьной среде, акцентирование внимания на важности гендерной составляющей как одного из условий предотвращения насилия над ребенком. При помощи таких методов, как структурный анализ, синтез, систематизация данных обращено внимание на то, что наше государство нуждается в необходимых цивилизованных преобразованиях для предотвращения насилия в социуме, в том числе и в образовательной среде, сделан упор на важности гендерного аспекта в образовательном пространстве как одного из средств предотвращения насилия в обществе, на примере школьного учебника по украинской литературе проиллюстрирована имеющаяся гендерная асимметрия и подчеркнута важность

гендерной чувствительности для воспитания физически, морально, интеллектуально здорового ребенка. Очерчены пути дальнейших научных исканий в заданном направлении.

Ключевые слова: *защита детей, школьная среда, гендерный аспект, предупреждение насилия.*

SUMMARY

Basyuk L. Social protection of children in school environment (gender aspect).

Nowadays, in the circumstances of driving changes in our state, conceptual transformations are required in all spheres of social life, including education. Modern psychological and educational researches are focused on such topical issues as the search for a harmonious combination of traditional and innovative approaches in learning, introduction of the IT technologies into the educational process, humanization of education, ensuring its high quality, diversification of the forms of training, focus on the individual, differentiated approach, creation of the optimal conditions for child development, etc.

School is one of the most important stages in the educational process, and besides the educational functions, it acts as an agent of human socialization, directing them in performing of certain social roles, norms and behavioral rules, etc. In order to form the physical, spiritual and intellectual development of the individual, school has to provide a feeling of psychological and social protection to every child.

The gender issue takes one of the most important places in the creation of the new educational paradigm. The article actualizes the problem of the social protection of children in the school environment, focuses attention on the importance of the gender component as one of the conditions for the violence prevention against a child. By using such techniques as structural analysis, synthesis, systematization of data, the attention was drawn to the fact that our country is in need of civilized reforms in order to prevent violence in the society, in particular in the educational environment, the importance of the gender aspects in the educational space as one of the means of preventing violence in the community was emphasized, the example of school textbook of Ukrainian literature was used to illustrate the existing gender asymmetry and stressed the importance of gender sensitivity for upbringing physically, morally and intellectually healthy child. There was accentuated the idea, that the incorporation of gender component in the educational content will help educate gender-aware person, whose horizons of thinking are not limited by stereotypical conceptions of dividing the social roles according to sex. The ways of further scientific pursuit in a given direction were outlined.

Key words: *social protection, school environment, gender aspect, violence prevention.*